

وظایف و مسؤلیتهای مشاوران خانواده

دکتر غلامعلی اقروزی

در جهان امروز اهمیت خاص مشاوره و نقش حساس مشاوران خانواده بر هیچ کس پوشیده نیست. سیر پیشرفت روز افزون علوم، فنون و تکنولوژی از یک سو و لجام گسیختگیهای فرهنگی، اختلالات فراوان رفتاری و آسیبهای شخصیتی از سوی دیگر، مصونیت و درعین حال پویایی خانواده هارا با مشکل جدی مواجه ساخته است.

در این شرایط اولیای متعهد برای تاءمین نیازهای اساسی خانواده، حفظ بهداشت روانی و فراهم کردن زمینههای رشد سالم شخصیت فرزندان، هدایت مطلوب تحصیلی و شکوفایی استعدادها و خلاقیتهای آنان سخت نیاز به رایزنی و مشاوره و راهنمایی دارند.

خانواده‌ها را فراهم آورده، می‌تواند از بروز بسیاری از آسیبهای اجتماعی، اختلالات رفتاری و معلولیت‌های جسمی و ذهنی کودکان پیشگیری نماید.

اما آنچه که می‌تواند به واقع تحقق این هدف را مقدور سازد و موفقیت چشمگیر مراکز مشاوره خانواده را تضمین کند، وجود مشاوران صالح و متولیان شایسته در این مراکز است. در حقیقت هدف اصلی این مقاله پرداختن به برخی از ویژگیها و مسوولیت‌های بسیار مهم و مؤثر مشاوران خانواده است. مشاوران خانواده به مثابه معلمان وارسته و الگوهای شایسته، خواسته و ناخواسته، مستقیم و غیرمستقیم رسالت مهمی را در ارائه سرمشق‌های رفتاری و هدایت‌های فکری و عملی برعهده دارند. مشاور خانواده به عنوان یک مرجع ذی صلاح و قابل اعتماد می‌تواند با جلب توجه کامل و اطمینان مراجعان، باورها، نگرشها، عادات و رفتارهای فردی و اجتماعی نازهای در آنان به وجود بیاورد. به عبارت دیگر مشاوران مورد وثوق خانواده عمدتاً " قادرند در بازخوردها و رفتارهای مراجعان خود در هر شرایط اقتصادی و اجتماعی که باشند، تغییرات قابل توجهی در جهت اهداف مورد نظر ایجاد کنند. اهمیت و حساسیت فوق العاده فعالیت مراکز مشاوره خانواده از یک سو و قداست و جایگاه والای کانون خانواده از سوی دیگر وظایف و مسوولیت‌های سترگ مشاوران خانواده را مضعف می‌سازد، از نظر اسلامی نیز در بیان اهمیت مشورت همین بس که خداوند متعال حضرت رسول صلی الله علیه وآله، کاملترین انسان را به مشاورت توصیه می‌فرماید: و شاورهم فی الامر! حضرت امام صادق علیه السلام سبب ترقی عقل از مرتبه قوه به مرتبه فعلیت را مصاحبیت و

بدون تردید همه پدرها و مادرها دوست دارند از کانون گرم و صمیمی خانواده بهره مند بوده، خانواده ای متعادل و متعالی داشته باشند؛ چرا که رشد مطلوب و شکوفایی وجود کودکان و نوجوانان در سایه حرارت و گرمسای وجود اولیای آینده نگر مقدور است و بس. همه ما برای برخوردارگی از کانون گرم و بیویای خانواده، تربیت فرزندان صالح، سالم، هوشمند و توانا، نیازمند الگوها، برنامه‌ها و مطلوبترین روشها هستیم، و همه برای باوریم که پیشگیری از اختلالات رفتاری و آسیبهای فردی و اجتماعی منطقی ترین و اساسی ترین روشهاست. بالطبع به هنگام مواجه شدن با کوچکترین روندنا سالم در رشد زیستی، عاطفی و تحول ذهنی کودکان ویا اختلال و آسیب در خانواده. برای شناخت علل و درمان ناهنجاری از هیچ کوشش و تلاشی فرو گذار نخواهیم بود. در هر حال، همه خانواده‌ها از هرتبار اقتصادی و اجتماعی که باشند، لاجرم به منظور شناخت آسیبهای روانی، اجتماعی، آشنایی با روشهای پیشگیری از اختلالات رفتاری و اتخاذ روشهای مطلوب ترمیمی و درمانی نیازمند مشاوره و راهنمایی از سوی کارشناسان و صاحب نظران متعهد جامعه هستند.

تأسیس و گسترش مراکز مشاوره خانواده از مهمترین کامها و مسوولیتها در جامعه اسلامی ماست. دفتر مرکزی انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران با درک صحیح ضرورت پرداختن به امر مشاوره خانواده سعی دارد با تربیت مشاوران ذی صلاح و با تاءسیس مراکز مشاوره خانواده در نقاط مختلف کشور به یکی از نیازهای بسیار مهم روانی - اجتماعی جامعه اسلامی پاسخ گوید. مسلماً هرگونه سرمایه گذاری در تحقق این هدف والا موجبات بهداشت روانی

است .

"لامظاهرة اوثق من المشاورة ولايمان كالحياة" : تعاون و حمایتی بهتر از مشورت نیست و ایمانی چون حیات نیست .^۵

بنابراین آنچه که مسلم است ، مساءله مشاوره از اهم مسائل در جامعه اسلامی بوده ، مشاوران دینی ، اخلاقی ، تربیتی ، روانی و اجتماعی وظایف و مسؤولیت‌های بسیار ظریف و حساسی عهده دار هستند . در حقیقت فرایند مشاوره در اسلام همانند عبادت است و مشاور امانت دار الهی بوده ، جز حق نمی گوید ، جز رضای حق نمی جوید و برای ادای حق از هیچ کوشش و تلاشی دریغ نمی کند .

در اینجا سعی می شود برای مزید اطلاع برادران و خواهران مشاور خانواده ، به برخی از ویژگیها ، وظایف و مسؤولیت‌های مشاور در جامعه اسلامی اشاره گردد . بدون شک صفات و ویژگیهای مورد انتظار از مشاوران نمی تواند محدود به مباحث این مقاله گردد و در اینجا صرفاً "به هفت صفت یا ویژگی برجسته مشاوران خانواده می - پردازیم .

مشاور خانواده باید مؤمن ، متعهد ، محرم ، مطمئن ، مطلع ، مجرب و منظم باشد . ذکر نکاتی چند پیرامون این ویژگیها می تواند در ترسیم سیمای مشاور موفق خانواده مؤثر و مفید واقع گردد .

۱ - مشاور باید مؤمن باشد .

اتصاف به صفات الهی ، التزام به احکام اسلامی و تخلق به اخلاق قرآنی خمیرمایه جلب نظر خداوندی و زینت بخش مقام رهبری و مشاورت است . یاد خدا سکینه قلوب مؤمنان است و مصاحبت و مشاورت با مشاوران مؤمن آرامبخش روان . آنگاه که مراجعان از وجود

مشاورت با صاحبان عقل و علم و تجربه در امور دین و تقوی دانسته ، می فرمایند که فرد مؤمن در همه امور دین خود با مؤمن کامل العلم و العقلی مشاورت نماید . امام صادق علیه السلام همچنین در باب اهمیت و ضرورت مشورت می فرمایند که مشورت با افراد اهل و ذی صلاح همانند تفکر در خلقت زمین و آسمانهاست .^۲

در واقع به یک معنا "مشورت" به عنوان یک ضرورت حیات اجتماعی و نیاز فطری انسانی در نظام الهی مورد توجه و تاءکید است . به همین دلیل یکی از وظایف خطیر مسلمانان رسیدگی به امور یکدیگر ، از جمله مشاورت و راهنمایی است .

پیامبر بزرگوار اسلام صلی الله علیه وآله می فرماید : حق مسلمان بر مسلمان شش چیز است : وقتی او را دیدی براو سلام کن ، وقتی تو رادعوت کرد بپذیر و وقتی با تو مشورت کرد راءای خود را به او بگو ، همین که عطسه کرد به او عافیت بگو ، همین که مریض شد او را عیادت کن و همین که مرد همراه جنازه اش برو .^۳

رسیدگی به مسائل مسلمانان ، که در دنیای پیچیده امروز یکی از مهمترین نیاز خانواده ها به مشاوره و راهنمایی و دست یابی به روشهای تربیتی و چگونگی برخورد با رفتارهای سازش نا یافته کودکان و نوجوانان شان است ، از جمله وظایف و مسؤولیت‌های مؤمنان آگاه و متعهد محسوب می شود . رسول خدا صلی الله علیه وآله می فرماید : هر کس سحر کند و در اندیشه کار پرداز می مسلمانان نباشد ، مسلمان نیست .^۴ الحق رسیدگی به مسائل روانی ، اخلاقی ، تربیتی و اجتماعی خانواده ها در جامعه اسلامی از مهمترین وظایف و مسؤولیت‌های کارگزاران نظام و مشاوران مؤمن و متعهد و آگاه

مشاوری مؤمن و متقی و خداترس آگاه می شوند باطیب خاطر به او رجوع کرده، با اعتماد کامل با او سخن می گویند و راز دل می گشایند .

خوشرویی و خوش زبانی از ویژگیهای مؤمن است . مشاور مؤمن کسی است که با چهره‌های گشاده و متبسم با مراجع مواجه می شود واز تند خویی و بد زبانی و بد اخلاقی می پرهیزد . بد زبانی و تند خویی از آفات ایمان و صبر و منانت ، بردباری و گشاده رویی از جلوه‌های زیبای ایمان است . امام باقر علیه السلام می فرماید : ان اکمل المؤمنین ایماننا " احسنهم خلقا " ، یعنی کاملترین مردم از لحاظ ایمان ، خوش اخلاقترین آنهاست^۷ . همچنین نقل است که رسول خدا صلی الله علیه وآله خطاب به پسران عبدالمطلب فرمود : یابنی عبدالمطلب انکم لن تسعوا للناس باموالکم فالقوهم بطلاقة الوجه و حسن البشر ، ای پسران عبدالمطلب ، شما نتوانید با اموال خود به همه مردم گشایش دهید ، پس با چهره گشاده و خوش رویی با آنها برخورد نمایید^۸ . به دیگر سخن اگر احیانا " مشاور نتواند با راهنمایی نسبتا " کاملی مراجعین خود را قانع نماید قطعا " با گشاده رویی و زبان خوش آنان را با رضایت قلبی به مرجع دیگری هدایت خواهد کرد . تردیدی نیست که خوشرویی و خوش اخلاقی از صفات برجسته مؤمنان بوده ، از همه گرویدگان به اسلام و پیروان طریق محمد صلی الله انتظار می رود که خودشان را بدین صفات حسنه متصف نمایند ، اما این انتظار از کارگزاران و عاملان جامعه اسلامی و از مربیان و مشاوران خانواده های بیشتر است .

۲- مشاور باید متعهد باشد .

انتظار این است که مشاوران خانواده نسبت به ارزشهای حاکم بر جامعه ، پاسداری از موازین الهی ، حفظ حقوق و رعایت حریم خانواده متعهد باشند . دلسوزی و تعهد مشاور نسبت به وظیفه و حرفه مقدسی که عهده دار آن است در همان اولین جلسات مشاوره توجه مراجعین را جلب می کند . مشاور نمی تواند نسبت به مسائل و مشکلات مختلف بی تفاوت باشد ، مشاور خانواده هرگز همانند دستگاہ کامپیوتر راه حل ماشینی ارائه نمی نماید ، مشورت‌های مشاور سرد و بی روح نمی تواند باشد و دریک کلام مشاور خانواده می بایست به آنچه که می شنود ، به آنچه که می گوید و به شرایطی که پیش بینی می کند قلبا " و عملا " متعهد باشد .

۳- مشاور باید محرم باشد .

زمانی که مردم باور می یابند که با

این است که از شخصیتی مطمئن و با ثبات برخوردار باشد. چه نیکوست که خانواده‌ها با مشاورانی ملاقات نمایند که مؤمن و متعهد و محرم و مطمئن باشند. مردم دوست دارند که مربیان و مشاوران آنها همواره دارای ثبات شخصیت بوده، از اعتماد به نفس قوی برخوردار باشند.

اگر خدای ناکرده مشاور خانواده فاقد اعتماد به نفس قوی بوده، شخصیتی انفعالی داشته باشد، نمی‌تواند اعتماد و اطمینان خاطر مراجع را به گونه‌ای که بایسته و شایسته است جلب نماید. لذا هیأت ظاهری، آرامش روانی، چهره‌مهربان و درعین حال مصمم و آهنگ‌کسلا مشاور می‌بایست حاکی از اعتماد به نفس قوی و شخصیت مطمئن و استوار او باشد. همه انسانها نیازمند اعتماد و اطمینان خاطر نسبت به انسانهایی هستند که دارای شخصیتی مهربان، استوار و مطمئن می‌باشند.

۵- مشاور باید مطلع باشد.

مشاور خانواده می‌بایست در حوزه فعالیت خود کاملاً مطلع، مسلط و جامع‌الاطراف باشد. در واقع آنچه مردم بدان نیاز دارند و به خاطر آن به مراکز مشاوره مراجعه می‌نمایند، دانش و بینش مشاور در زمینه مورد نظر است.

یک مشاور خانواده موفق کسی است که پیوسته به دانش تخصصی خویش بیفزاید. مطالعه مستمر، از عادات بسیار مطلوب مشاوران خانواده است. آشنایی با محتوای کتابهای مفید و قابل توصیه، برخورداری از شناختی جامع نسبت به منابع و امکانات موجود در ارتباط با موضوع مشاوره از وظایف اساسی مشاوران خانواده است. به همین دلیل شرکت منظم در دوره‌های آموزشی تخصصی و ضمن خدمت برای مشاوران

مشاورین مؤمن و متعهد سخن می‌گویند، عمدتاً با اعتماد کامل و اطمینان خاطر برای دریافت مشورت و راهنمایی مفید، هرآنچه را که لازم می‌دانند به زبان می‌آورند. ممکن است حیطة توان و قدرت راهنمایی مشاور محدود باشد اما همیشه قلمرو کلام مراجع در حدود مرز معینی نمی‌ماند. مراجع ممکن است در شرایط خاص عاطفی و روانی و یا به دلیل اعتماد کامل به مشاور بسیاری از اسرار شخصی و خانوادگی خود را به منظور دریافت مؤثرترین راهنماییها در طبق اخلاص نهاده و عرضه نماید. اما یک مشاور مؤمن و متعهد از آن جا که نسبت به توانایی و حیطة کار خویش آگاه است نه تنها تلاش می‌کند که مراجع حتی الامکان جز مسواری کاملاً حیاتی از بازگو کردن مطالب غیر ضروری و مسائل کاملاً محرمانه و اسرار خانوادگی خودداری نماید، بلکه شنیده‌ها را به مثابه امانتهای الهی در نزد خویشان نگه داشته، هرگز در هیچ شرایطی بازگو نمی‌کند. مشاور خانواده این محرم اسرار و راز دار امانتهای الهی، هرگز در حفظ امانت از خود سستی وضع نشان نمی‌دهد، چرا که افشای راز و سر مردم بیشتر به وسیله آن دسته از افراد صورت می‌پذیرد که از خود پنداری بسیار ضعیف و اعتماد به نفس ناچیز برخوردار هستند و برای جبران عقده‌های خود کم بینی و جلب توجه دیگران سعی می‌کنند با فاش نمودن اطلاعات محرمانه و اسرار اشخاص و خانواده‌ها سوگلی مجالس شده، خودی نشان دهند. اما مشاور خانواده مؤمن و متعهد همیشه محرم و راز دار امانتهای الهی خواهد بود.

۴- مشاور باید مطمئن باشد.

شایسته ترین انتظار از مشاور خانواده

مشاوران خانواده و ارتقای سطح دانش و تجارب حرفه ای آنان باشد .

۶- مشاور خانواده باید مجرب باشد .

بهره مندی صرف از دانش و اطلاعات شغلی و حرفه ای نمی تواند برای مشاوران خانواده که رسالت مشاوره و هدایت خانواده ها را بر عهده دارند ، کافی باشد . استفاده مطلوب از تجارب حاصل از پژوهشها ، فعالیتهای و روشهای مشاوران مجرب ، برجسته و موفق امری است بسیار ضروری و اجتناب ناپذیر . همواره توان بهره گیری از تجارب موفق دیگران نشانگر هوشمندی فرد است . مشاور خانواده زمانی موفق است که توانسته باشد با استفاده از تجارب موفق دیگران بر عمسر فعالیت شغلی و حرفه ای خود بیفزاید . در ارتباط با ضرورت بهره گیری از تجارب دیگران حضرت علی علیه السلام کلام زیبایی دارد . امام در بخشی از سفارش به فرزندش امام حسن علیه السلام می فرماید :

ای فرزندم ، پیشینیان در این جهان از من بیشتر روزگار دیده بودند و دیرتر از این سرای رخت بیرون کشیدند . اگر چه آنان را سال افزون بود و پدر تو را عمر اندک ، اما ، چشم عبرت بین من در تاریخ و یادگار آنها دقیق ترنگریسته و آثارشان را عمیقتر مطالعه کرده است . من آنچنان در تاریخ امم گذشته به سیاحت و تماشا پرداخته ام که گویی یک تن از آنان شده ام و امروز که خود را در شصت و اندی می نگرم همی پندارم که همچون آنان سده ها در این گیتی عمر نموده و با اول و آخر آنها زندگی کرده و تمامی دستاوردهای تاریخ جهان ، همگی را تجربه کرده ام . ۱۰

از نظر کسانی که به مراکز مشاوره خانواده مراجعه می نمایند نیز علاوه بر ایمان و تعهد و

خانواده امری است کاملاً " ضروری . فی المثل یک مشاور خانواده مؤمن و متعهد و محرم و مطمئن ، می بایست نسبت به مسائل مبتلابه خانواده ها و اختلالات رفتاری رایج در کودکان و نوجوانان ، اطلاعات و آگاهی نسبتاً " جامعی داشته باشد . آشنایی با ویژگیها ، نیازها و قابلیت های کودکان استثنایی ، از قبیل کودکان عقب مانده ذهنی ، نیمه بینا و بینا ، ناشنوا و نیمه شنوا ، فلج مغزی ، در خود فرورفته ، بیش فعال و کم توجه ، مصروع و تیز هوش و خلاق به عنوان یک ضرورت شغلی و حرفه ای برای مشاوران خانواده مطرح است . علاوه بر این ، شناخت مشاور نسبت به آینده شغلی و حرفه ای کودکان استثنایی ، امکانات و تسهیلات مربوط به توان بخشی و ادامه تحصیل آنها در داخل و خارج از کشور بسیار حائز اهمیت است . زمانی که مشاور بخوبی از تازه های درمانی و توان بخشی در ارتباط با وضعیت یک کودک استثنایی مطلع است ، با اعتماد به نفس کامل قادر خواهد بود اولیای وی را راهنمایی نموده ، انگیزه های تلاش را در ایشان تقویت کند . برخورداری از اطلاعات لازم نسبت به فعالیتهای آموزشی ، درمانی و توان بخشی مراکز مختلف در سطح کشور ، برای مشاوران خانواده کاملاً " ضروری است . بدیهی است تهیه کتایبچه راهنمایی برای همین منظور که حاوی آخرین اطلاعات جامع و صحیح باشد ، اقدامی سودمند و مفید خواهد بود ؟ در هر حال انتظار می رود کسانی که در مقام مشاور و راهنما قرار دارند ، در حوزه کار خودشان از آخرین یافته های علمی و جامعترین اطلاعات شغلی و حرفه ای برخوردار باشند . تهیه و انتشار نشریه های علمی تحت عنوان " مجله مشاوران خانواده " می تواند وسیله مؤثری برای تبادل اطلاعات بین

تحصیلات، مجرب بودن شخص مشاور فوق العاده حائز اهمیت است.

مطالعه راهها و روشها و نتایج حاصل از مشاوره ها، آشنایی و مصاحبت با مشاوران موفق خانواده و انجام کارورزیهای حرفه ای زیر نظر اساتید راهنما می تواند درکسب تجارب لازم کاملا مفید و مؤثر باشد.

۷- مشاور باید منظم باشد.

نظم و ترتیب شرط اول موفقیت درهرکاری است. اهمیت نظم درکارها به گونه ای است که مولا علی علیه السلام آن را در ردیف تقوای الهی و بلکه ازشرایط آن می دانستند. مشاور خانواده به عنوان الگوی بایسته برای اولیاء و کودکان و نوجوانان، می بایست در رعایت کامل نظم و ترتیب، پایبندی به وعده ها و وفای به عهد نمونه و ثابت قدم باشد.

علاوه بر منظم و دقیق بودن درکارها، از مشاوران خانواده انتظار می رود که همواره بسا حفظ معیارها و ارزشهای الهی در عین سادگی از ظاهری آراسته برخوردار باشند. آن گاه که

نظم و ترتیب و آراستگی ظاهرباکشاده رویی و خوش زبانی عجین می گردد، مراجعان با آرامش روانی بیشتر و به دور از اضطراب، تشویش و نگرانی رابطه ای مؤثر و سازنده با مشاور برقرار می نمایند. بدیهی است دفتر یا اطاق کارمشاور خانواده نیز باید از نظم و ترتیب خاص، آرایش ساده، رنگ مطبوع و بوی معطر برخوردار باشد. مسلما مشاوران محبوب خانواده هرگز عادات نامطلوب استعمال دخانیات را نداشته، در هیچ شرایطی از سیکار به عنوان وسیله خود آزاری و دیگر آزاری استفاده نمی کنند. بالطبع انتظار می رود که مطلقا اثری از بوی ناخوشایند دود سیکار در محل کار مشاور خانواده نبوده، همواره خوش بو، معطر و پُرطراوت باشد.

در مجموع برخورداری از ویژگیهایی که در این مقاله به طور اختصار به آنها اشاره ای شد، موجبات تقویت و تحکیم مراکز مشاوره خانواده و موفقیت خدایسندانه مشاوران خانواده را فراهم خواهد ساخت.

باور قیهسا:

۱- سورة آل عمران، آیه ۱۵۹

۲- قال الصادق علیه السلام: شاور فی امورک ما یقضی الدین من فیه خمس خصال: عمل و علم و تجربه و نصیح و تقوی.

- مثل المشوره مع اهلها مثل التفکر فی خلق السموات والارض. (مناجی ابوالقاسم، آقامیرزا ابوالقاسم راز شیرازی،

شرکت امست، ۱۳۴۳)

۳- حق المسلم علی المسلم ست: اذا لقیته فسلم علیه و اذا دعاک فاجبه و اذا استنصحتک فانصح له و اذا عطس فحمد الله فحمنه و اذا مرض فعده و اذا مات فانبیه. (نهج الفصاحه، ترجمه ابوالقاسم باسده، صفحه ۲۹۳، انتشارات علمی، ۱۳۶۰.)

۴- من اصبح لایهتیم یا مورالمسلمین فلیس بمسلم. (اصول کافی، جلد ۳، صفحه ۲۳۸، تالیف شیخ کلینی، ترجمه حاج سید حوادی، دفتر نشر فرهنگ اهل بیت علیهم السلام)

۵- رسول خدا (ص)، نهج الفصاحه، صفحه ۵۲۳، ترجمه ابوالقاسم پاینده.

۶- هفتم

۷- اصول کافی، جلد ۳، صفحه ۱۵۶

۸- اصول کافی، جلد ۳، صفحه ۱۶۱

۹- پیش نویس کتابچه راهنما در دفتر مرکزی انجمن اولیاء و مربیان تهیه شده است.

۱۰- نهج البلاغه فیض الاسلام

۱۱- اوصیکم بتقوی الله و نظم امرکم (نهج البلاغه)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی